

KOMUNA — OBLIK SOCIJALISTIČKE DRŽAVE

I

1. Izraz komuna vodi poreklo od latinske reči communis — zajednički, opšti. Ovaj termin se javlja u društvenoj misli i praksi još u XV veku, a u nekim krajevima Evrope i ranije. Pod komunom se označavaju mesta koja se razvijaju van centara u kojima su usredsređeni najviši, centralni državni organi. Komune su u mnogim državama nastale vrlo rano.

„Komuna znači lokalnu zajednicu zasnovanu na geografskoj, demografskoj i društveno-ekonomskoj povezanosti koncentrisanijeg ljudskog naselja. Trgovina, zanatstvo i tržište modelirali su ove ljudske skupine u jednu životnu i privrednu celinu koja je tražila određenu administrativnu i političku potvrdu.”¹ U ovakvim celinama pojavljuje se i težnja za slobodom, autonomijom. Ovo je karakteristično naročito za razvijene primorske krajeve Zapadne Evrope i Engleske. Vršila se decentralizacija vlasti i stvaraju slobodne komune. Tako se za komunu vezuje samostalnost i samoupravnost lokalnih zajednica. Komuna je označavala određenu samoupravnost naroda u pojedinim naseljima ili širim celinama i određenu samostalnost tog sistema upravljanja od centralne vlasti.

Danas se izraz komuna upotrebljava u mnogim državama za označavanje lokalne samouprave. Komuna označava najmanju političko-teritorijalnu i administrativnu jedinicu, kao i društveno-teritorijalnu zajednicu. U revolucionarnom radničkom pokretu u XIX veku i kasnije, u delima klasika marksizma i razvoja socijalističke države, komuna je imala i drugo značenje. To je bio oblik države radničke klase. Ovo značenje se prvi put ističe stvaranjem Pariske komune. Međutim, reč komuna ima i uže administrativno značenje. Po njemu opština je tip naselja administrativno-teritorijalne i upravne podele države.

2. Lokalna samouprava koja je bila razvijena u feudalnom društvu brzo je nestajala sa buržoaskom revolucijom i kapitalizmom.

¹ Dr. Jovan Đorđević, Prilog pitanju komuna, Beograd 1955. god. str. 5.

Buržoasko društvo u borbi protiv feudalizma, u svom stvaranju, izgradilo je apsolutnu monarhiju, jaku centralizovanu državnu vlast sa mnogobrojnim organima koji su bili svuda prisutni: stajaća vojska, policija, birokratija, sveštenstvo, sudski organi — svi sistematski povezani u strogo hijerarhijskom redu. Iako je ovo bila jaka centralizovana vlast, ipak su još uvek bili prisutni ostaci feudalnog društva, kao: privilegije spahija i plemića, gradski i esnafski monopoli, lokalne privilegije i pokrajinska zakonodavstva. Francuska revolucija je uklonila sve ostatke feudalnog društva i stvorila podlogu za podizanje moderne države. Razvitak moderne industrije, koji je sve više produbljavao klasni antagonizam između kapitala i rada, dovodio je i do jačanja državne vlasti kao sile organizovane za porobljavanje radničke klase, kao „mišine klasnog despotizma.” Kapitalizam je razvijao centralizaciju u organizaciji privrede i države, s jedne, i atomizirao društvenu strukturu, pretvarajući čoveka u građanina, ekonomski i politički slobodnog, da bi ga mogao da podčini ekonomskoj i političkoj vladavini, s druge strane. Tako je jačala država sa centralizacijom političke vlasti, razbijajući time i sve stare okvire i oblike lokalne samouprave i komunalne strukture.

3. U jeku stvaranja jakih država i kapitalizma, dolazi i do jačanja radničke klase. Pojavljuju se i prvi pokreti radničke klase koji zrače novim socijalističkim nadama. Isto tako dolazi i do raznih socijalističkih teorija. Sve je ovo uticalo na razvoj političkih akcija i ideja o nezbeznosti socijalističkih promena. 1848. godine odigrava se velika socijalna revolucija u Evropi. U njoj već prevladuje ideja Komunističkog manifesta. Teži se, da se ostvari „organizacija rada” i obrazovanje „demokratske i socijalne republike”. Međutim, buržoazija uspeva da uguši revoluciju i još više da ojača državu i teror. Ali time nije završena borba radničke klase. Naprotiv, ona sve više nastaje. Jačaju sindikati, radnička udruženja, radnički i popularni klubovi i drugi centri udruživanja radnika i naprednih slojeva. Naročito mesto i ulogu ima Međunarodno udruženje radnika. Na suprot slabim snagama buržoazije i nemoćnog carskog poretka, razvili su se najrazličitiji društveni, politički i idejni pokreti. Svi su oni počeli 1870. godine da dejstvuju u Francuskoj koja je bila jednim delom osvojena, a Pariz opkoljen. Ove prilike u Francuskoj i materijalni uslovi života koji su bili sve teži, učinili su da se razvije naročito ideološki i politički rad radnika i socijalista. Izlaz iz teške situacije sve više se tražio u dubljim društvenim i političkim promenama. Posle mnogih sukoba i borbi dolazi do stvaranja Pariske komune, prvog oblika diktature proletarijata. Pariska komuna je počela 18. marta 1871. godine, a 28. marta je proglašena uz najveće svečanosti i oduševljenja. Trajala je svega 72 dana, do 28. maja, kada su nadmoćne snage versajske reakcije, uz pomoć pruske intervencije, ugušile ustanak pariskog proletarijata.

Komuna je bila sušta suprotnost jakoj državnoj mašini koju je stvorilo buržoasko društvo. „Proleter Pariza — rekao je Centralni komitet u svom manifestu od 18. marta — usred poraza i izdaja vladajućih klasa, shvatili su da je kucnuo čas kada oni moraju spasavati situaciju, uzimajući u svoje ruke vođenje javnih poslova... Oni su

shvatili da je njihova najveća dužnost i apsolutno pravo da sami po-
stanu gospodari svoje sudbine, uzimajući vlast u svoje ruke.”² Usled
ekonomskih i političkih uslova i razvitka u Francuskoj posle 1789.
godine, Pariz je došao u takav položaj da nije mogla da izbije nikakva
druga revolucija nego proleterska. Proletarijat je nastupio sa svojim
sopstvenim zahtevima. Doduše, ti zahtevi nisu bili tako jasni, po kad-
kada su bili čak i konfuzni, što je u krajnjoj liniji zavisilo i od ste-
pena razvitka pariskog proletarijata. Međutim, svi su se ti zahtevi
svodili na uklanjanje klasnih suprotnosti između kapitalista i radnika.
Pariski pokret je jasno i oštro ispoljio klasni karakter. Radnička klasa
je odmah uvidela da ne može upravljati državom pomoću stare državne
mašine. Da ne bi izgubila tek izvojevanu vlast, radnička klasa je mo-
rala ukloniti celu staru državnu mašinu ugnjetavanja i osigurati se
od birokratije. U Komuni su bili radnici ili priznati predstavnici rad-
nika. Oni su donosili odluke koje su bile neposredno u interesu rad-
ničke klase i duboko menjale stari društveni poredak. Tako su odluke
imale iznazito proleterski karakter.

II

1. Marks i Engels, a kasnije i Lenjin isticali su u nizu radova i
akcija značaj samouprave u lokalnim zajednicama i izgradnju politič-
kih oblika socijalističkog društvenog uređenja.

Marks je pre Pariske komune ukazivao pariskim radnicima „...da
bi pokušaj obaranja vlade bio naprosto glupost očajanja”, s obzirom
da nije nastupio trenutak socijalističke revolucije. „Ali, kada je u
martu 1871. godine radnicima bio nametnut odlučni boj i oni ga pri-
hvatili, kada je ustanak postao činjenica, Marks je s najvećim ushiće-
njem pozdravio proletersku revoluciju, bez obzira na loše predznake”.³
Marks je u „masovnom revolucionarnom pokretu, makar ovaj i ne
postigao cilj video istorijsko iskustvo od ogromne važnosti, stalan korak
napred svetske proleterske revolucije, praktičan korak, važniji od sto-
tine programa i razmišljanja. Analizirajući to iskustvo, izvući iz njega
taktičke pouke, proveriti na osnovu njega svoju teoriju — eto kako je
Marks postavio svoj zadatak.”⁴ Odmah posle pada Pariske komune, Marks
je dao njen značaj „u kratkim — snažnim potezima, ali tako oštrim
i pre svega tako vernim, kako to u čitavoj ogromnoj literaturi o ovome
predmetu nikada više nije postignuto”. Marks je prvi ukazao na dru-
štveno-političku sadržinu Pariske komune. Nju je Marks obradio u
delu Građanski rat u Francuskoj.

Komuna je bila sastavljena od gradskih odbornika koji su bili
izabrani u raznim okruzima Pariza na osnovu opšteg prava glasa. Od-
bornici su bili odgovorni i mogli su se smenjivati u svako doba. Većina
su bili radnici ili priznati predstavnici radničke klase. Na taj način

² K. Marks, Građanski rat u Francuskoj, Izabrani spisi I Beograd, Kultura 1949.
godina, str. 493.

³ Lenjin: Država i revolucija, Izabrana dela tom II, knjiga prva. „Kultura” — Beo-
grad 1950. godina, str. 160.

⁴ Lenjin: isto str. 161.

Komuna se po svom sastavu potpuno razlikovala od drugih organa vlasti koji su se do tada formirali. Komuna je imala da bude ne parlamentarno, nego radno telo. Ono se imalo razlikovati i po svojoj funkciji i metodu rada od parlamenta buržoaske države. Bez političkih i partijskih borbi, zakonodavne politike i klasnih, eksploatatorskih odnosa, već telo proleterske države sa radnim karakterom ostvarenja politike diktature proletarijata.

Komuna je postala zakonodavno i izvršno telo. Tako se u najvišem organu, izabranom i smenljivom od naroda, nalaze dve osnovne funkcije vlasti: zakonodavna i izvršna. Izvršna vlast, u kojoj uvek postoje opasnosti za jačanje države i moći grupa i pojedinaca, postaje podređena zakonodavnoj vlasti i njoj odgovorna. Princip jedinstva vlasti dolazi do izražaja, ali ne u nedemokratskom smislu, kako je bilo u apsolutnoj monarhiji, već na demokratski način. Sve funkcije vlasti vezane su za zakonodavnu funkciju i njen osnovni organ — komunu. To je bio princip skupštinskog sistema. Pored izabrane komune postojala je „komisijska uprava”. Bilo je devet komisija: Vojna komisija, Komisija za snabdevanje, Komisija za finansije, Komisija pravde, Komisija javne bezbednosti, Komisija rada, Komisija industrije i trgovine, Komisija javnih službi i Komisija za obrazovanje. Deseta je bila Izvršna komisija sastavljena od predstavnika svih ostalih komisija. Krajem aprila, umesto Izvršne komisije, kao vrhovni organ izvršne vlasti, izabran je Komitet javnog spasa. Policija, jedan od izražajnih oblika izvršne vlasti, umesto da i dalje bude oruđe centralne vlade, odmah je lišena svih političkih funkcija i pretvorena u odgovoran i u svako doba smenljiv organ Komune. Ukida se stajaća vojska i zamenjuje naoružanim narodom. To je bila Nacionalna garda, jedina oružana sila kojoj su imali pripadati svi građani.

U sudstvu su isto izvršene revolucionarne promene. Sudije su, kao i svi ostali javni funkcioneri, morali biti birani, odgovorni i smenljivi. Tako je i sudska funkcija dobila i sasvim drugu sadržinu i ulogu. Ona je nezavisna i samostalna u vršenju poslova, nezavisna u odnosu na zakonodavnu i izvršnu funkciju kada obavlja svoje poslove, ali se nosioci te funkcije — sudije biraju, odgovaraju za svoj rad i smenljivi su. Prema tome, nezavisnost i smenljivost nije takvog karaktera da funkciju čini potpuno odvojenom od ostalih funkcija — naročito od zakonodavne. Ranije prividna nezavisnost sudija samo je prikrivala njihovu pokornost svim vladama. U sistemu Komuna i sudska funkcija postaje javna i odgovorna.

Ceo aparat vlasti se promenio. Počev od predstavnika komune pa naniže, sve javne funkcije su se morale vršiti uz radničku nadnicu. Ukinute su sve povlastice državnih velikodostojnika. Javna zvanja su prestala da budu privatna svojina.

Komuna je zatim slomila duhovno ugnjetavanje, ugnjetavanje od strane crkve. Odvojena je crkva od države i oduzeta su imanja od svih crkava. Veroispovest je privatna stvar. Škole i druge vaspitne ustanove bile su otvorene za sve. Školovanje i vaspitanje su oslobođeni od mešanja crkve i postali besplatni. Ukinuta su sva državna plaćanja za crkve. Tako se i nauka oslobodila stega crkve.

Komuna je započela ostvarenje devize „eksproprijacije eksproprijatora” i stvaranja društvene svojine. Naređeno je da se izvrši popis fabrika u kojima su fabrikanti obustavili rad i da sami radnici preuzmu i otpočnu rad u fabrikama. Radnici su imali da se organizuju u kooperativne zadruge koje treba dalje da se organizuju u Savez.

Dalje je komuna izvršila velike i brojne socijalne mere. To je pokazalo kojim se pravcem kreće „vlada naroda pomoću naroda”. Od tih mera treba naročito navesti: ukidanje noćnog rada za pekarske pomoćnike; zabrana poslodavcima da uvode novčane kazne kojima su se ustvari smanjivale radničke nadnice; poništenje svih dugovanja; na ime kirije i obustavljanje prodaje zaloga u Gradskom založnom zavodu; zatvaranje založnih zavoda koji su, ustvari, služili za eksproprijaciju radnika i bili u suprotnosti s pravima radnika na oruđa za rad i kredit, itd. Ovim merama u osnovi se menja položaj radnika.

Iako je Komuna bila kratkog veka, ipak je radnička klasa aktivirala i razvila široku inicijativu narodnih masa. Ona je seljacima govorila: „Naša pobeda je vaša jedina nada!” Niko nije mogao tako okupiti seljake kao radnička klasa. Svaki drugi je imao osnovni cilj eksploataciju seljaka u raznim stepenima i vidovima. Komuna je jedino mogla, a i morala da reši osnovna životna pitanja seljaka kao: hipotekarni dug koji je strahovito pritiskivao imanja seljaka; eksproprijaciju seoskog imanja koja se vrlo brzo vršila usled razvoja modernog obrađivanja zemlje i konkurencije kapitalističke zemljoradnje; pitanje seoskog proletarijata koji je iz dana u dan rastao, itd. Spajanje radničke klase sa seljacom još više je jačalo revolucionarnu moć radničke klase a time i veću opasnost za kapitalizam.

Uređenje komune imalo je da posluži kao uzor za uređenje i svih drugih velikih centara. „Čim bi u Parizu i u drugostepenim centrima bilo uvedeno komunalno uređenje, stara centralna vlast bi morala i u pokrajinama da ustupi mesto samoupravi proizvođača. U jednoj kratkoj skici nacionalne organizacije, koju Komuna nije imala vremena da razradi, jasno se kaže, da Komuna treba da bude politički oblik čak i najmanjeg sela.”⁵ Tako, „...seoske komune svakog okruga imale bi svoje zajedničke poslove da rešavaju na Skupštini delegata u sedištu okruga, a te bi okružne skupštine opet imale da šalju delegate u nacionalnu delegaciju u Parizu; delegati bi se u svako doba mogli opozvati i morali bi se strogo pridržavati instrukcija svojih birača (imperativni mandat).”⁶ Tako je data i slika budućeg uređenja proleterske države. To uređenje bi se sastojalo od komuna u kojima bi skupštine bile osnovna vlast. Skupštine širokih teritorija (okruga i dr.) bile bi sastavljene od delegata komuna užih teritorija. Delegati bi bili stalno odgovorni, vezani za tela koja ih delegiraju, obavljali bi poslove po instrukcijama svojih birača i uvek bi mogli biti smenjeni. Tako bi se stvaralo novo komunalno uređenje koje bi zamenilo staru birokratsku, centralizovanu i klasnu državu. Ono ne bi umanjivalo jedinstvo nacije. Naprotiv, to jedinstvo treba „...da bude organizovano putem komunalnog uređenja, i da postane stvarnost putem uništenja one državne

⁵ Marks, isto, str. 497.

⁶ Marks, isto, str. 497.

vlaste koja se izdavala za oličenje tog jedinstva, ali je htela da bude od nacije nezavisna i da stoji nad njom.”⁷

U Manifestu Komune francuskom narodu, težište je stavljeno na „komunalnu revoluciju”. Osnovna ideja je maksimalna decentralizacija i autonomija komune. „Apsolutnu autonomiju komune u svim mestima Francuske i koja osigurava svakome sva njegova prava, a svakome Francuzu potpuno razvijanje njegove sposobnosti i naklonosti kao čoveka, građanina i radnika. Autonomija Komune biće samo ograničena jednakim autonomnim pravom ostalih komuna, koje pridu sporazumno, a njihovo udruživanje treba osigurati jedinstvo Francuske”.⁸ Komunalno uređenje je donelo sobom lokalnu samoupravu, ali ne kao protivtežu državne vlasti. Ono zamenjuje državnu vlast. Razvijajući lokalnu samoupravu na ovakvim osnovama, komuna je stvorila i osnove za razvoj demokratskih institucija i demokratije uopšte.

Komunalno uređenje je nova istorijska tvorevina, u svemu sasvim novi oblik organizacije i funkcionisanja društvenog života i zamena klasne buržoaske države. „Komunalno uređenje, naprotiv, vratilo bi društvenom tlu sve one snage koje je dosad absorbovao parazit „država” koji se hrani na račun društva i koji koči njegovo slobodno kretanje. Ovom jednom reformom komunalno uređenje bi započelo preporod Francuske.”⁹ Na ovaj način Marks ističe da komunalno uređenje znači preporod društvenog života, ali ukazuje da komunalno uređenje traži i svoj dalji razvoj i usavršavanje. Komunalno uređenje bi započelo preporod, ali njegovo ostvarenje i suština bi se dobila samo daljim razvojem, unapređenjem i usavršavanjem s obzirom na dalji razvoj društvenog života, odnosa i njihove složenosti.

Značaj Komune je dalje u tome što je ona „... po suštini svojoj bila vlada radničke klase, rezultat borbe proizvođačke klase protiv prisvajačke klase, ona je bila najzad pronađeni politički oblik pod kojim se moglo izvršiti ekonomsko oslobođenje rada.”¹⁰ Baš u ovome i leži sav značaj ovog uređenja. Osnova za preuređenje društva i stvaranje novog slobodnog socijalističkog društva u kome će se čovek razviti kao slobodna ličnost, leži u njegovom ekonomskom oslobođenju rada, što je Komuna, ustvari, pružila kroz svoje političke institucije i principe. Bez ekonomskog oslobođenja rada, komunalno uređenje bilo bi nemogućnost i obmana. „Politička vladavina proizvođača ne može postojati uporedo sa ovekovečenjem njegovog socijalnog robovanja. Stoga je Komuna imala da posluži kao poluga za rušenje ekonomskih temelja na kojima se osniva postojanje klasa a time i postojanje klasne vladavine. Kada se rad jednom oslobodi, onda će svaki čovek postati radnik i proizvodni rad će prestati da bude klasna osobina”.¹¹

Komuna je imala za zadatak da ukine klasnu svojину koja pretvara rad mnogih u bogatstvo nekolicine. Komuna je težila da ekspropriše ekspropriatore. „Ona je htela da individualnu svojину učini stvarnošću, pretvarajući sredstva za proizvodnju, zemlju i kapital, koji

⁷ Marks, *sito*, str. 498.

⁸ Diktatura proletarijata — Manifest Komune francuskom narodu — Izabrani izvori, Zagreb 1959. godina, str. 29.

⁹ Marks, *isto*, str. 499.

¹⁰ Marks, *isto*, str. 500.

¹¹ Marks, *isto*, str. 500.

sada, pre svega, predstavljaju sredstva za porobljavanje i eksploataciju rada u puka oruđa slobodnog i društvenog rada.”¹² Tako je Komuna imala zadatak prave socijalističke revolucije i stvaranje novog oblika proleterske države. Međutim, ostvarenje ove revolucije i dalje usavršavanje novog sistema, predstavlja vrlo složen i dug proces neprestane borbe i žrtvovanja. „Radnička klasa nije očekivala od Komune nikakva čuda. Ona ne misli da narodnom odlukom zavodi neke gotove utopije. Ona zna, ako hoće da postigne svoje sopstveno oslobođenje i snjim onaj životni oblik kome današnje društvo neodoljivo teži usled svog ekonomskog razvitka, da će ona, radnička klasa, morati da prođe kroz duge borbe, kroz čitav niz istorijskih procesa koji menjaju i ljude i prilike.”¹³

Komunom je zamenjena država koja je smatrana kao neminovna organizacija društva. Nužnost postojanja države je ušla ne samo u svest buržoazije, već i mnogih radnika. Smatralo se da se ne može bez države i svega onoga što je u vezi snjom. Međutim, država nije večita kategorija društva. Država je nastala na određenom stepenu razvoja društva, pa će u određenom momentu, vremenu tog razvoja i početi da nestaje.

Iskustvo komune je mnogo doprinelo da se obogati teorija i akcija marksizma u pogledu države i njenog izumiranja. Ono je uticalo čak i na Komunistički manifest. Naročito u tome treba istaći da je „Komuna pružila dokaz da radnička klasa ne može naprosto uzeti gotovu državnu mašinu i staviti je u pokret za svoje vlastite ciljeve...”¹⁴, već je mora razbiti, slomiti, ne zadovoljiti se naprosto njenim osvajanjem. Tu osnovu i glavnu pouku Pariske komune Marks i Engels su smatrali tako izvanredno važno da su je uneli kao bitan ispravak u Komunistički manifest. U tim rečima „razbiti birokratsko-vojnu mašinu”, kratko je izražena glavna pouka marksizma u pitanju zadataka proletarijata u revoluciji u odnosu na državu.

2. Marks je dao ono što je osnovno u Pariskoj komuni. Engels je više objašnjavao Marksovu analizu i zaključke. Međutim, izvesnim pitanjima Engels je vrlo reljefno posvetio neke probleme Komune i nove proleterske države. Tako u delu o stambenom pitanju, uzima u obzir iskustvo Komune, njenu revolucionarnu ulogu i ukazuje na obeležja proleterske i socijalističke države. Engels ukazuje da će i proleterska država izvršiti izvesne mere koje vrši i buržoaska država. Tako će i proleterska država vršiti rekviziciju, ali to ona ne može učiniti sa starim buržoaskim aparatom. „Rekviziciju” stanova i eksproprijaciju kuća, proleterska država ne može izvršiti sa starim državnim aparatom, već je potrebno izmeniti taj mehanizam da bi se te mere mogle pravilno realizovati. Isto tako, mnoge mere u stambenoj oblasti proleterske države tražiće određeni državni aparat i kontrolu, „ali nikako ne zahteva posebni vojni i birokratski aparat s naročito povlašćenim položajem državnih službenika.”

U pismu Bebelu Engels još snažnije ističe Komunu kao oblik novog proleterskog uređenja države. Tu nailazimo da Komuna nije već bila

¹² Marks, isto, str. 500.

¹³ Marks, isto, str. 501.

¹⁴ Lenjin, isto, str. 161.

država u pravom smislu. Engels predlaže, baš zbog uloge proleterske države i njenog daljeg razvoja, da se umesto države upotrebi nemačka reč „opština” (gemeinwesen). U nemačkom jeziku postoje dve reči za opštinu, od kojih je Engels izabrao onu koja ne znači pojedinu opštinu, nego njihovu ukupnost, sistem opština. Tako je još više istaknuto da Komuna predstavlja čitavo novo uređenje proleterske države, a ne samo jedan usamljen deo. Zato Lenjin i piše: „Komuna već nije bila država u pravom smislu — to je teorijski najvažnije Engelsovo tvrđenje... Komuna je prestala da bude država, ukoliko je imala da ugnjetava ne većinu stanovništva, nego manjinu, (eksploatatore); buržoasko državnu mašinu ona je razbila; mesto posebne sile za ugnjetavanje na scenu se pojavilo samo stanovništvo. Sve je to odstupanje od države u pravom smislu. A da se Komuna učvrstila, onda bi u njoj sami od sebe izumrli tragovi države, ona ne bi trebalo da „ukida” njene ustanove, one bi prestale da funkcionišu već prema tome kako koja ne bi više imala šta da radi.”¹⁵

3. Lenjin je u mnogim radovima a naročito u Državi i revoluciji analizirao i potvrdio Marksova izlaganja o Komuni i komunalnom uređenju. Lenjin u Državi i revoluciji navodi mnogobrojne citate Marksove analize i stavove izložene u Građanskom ratu u Francuskoj u kojima se u potpunosti prihvata i potvrđuje da je Komuna prvi oblik socijalističke proleterske diktature i put odumiranja države, stvaranje slobodnog društva i čoveka. Potvrđuje se razvoj samoupravljanja koji se ostvarivao u Komuni i jedino u njoj može ostvariti. Analizirajući Komunu i stavove Marksa Lenjin zaključuje: „Dakle, razbijenu državnu mašinu Komuna kao da je zamenila „samo” punom demokratijom: uništenje stajaće vojske, puna izbornost i smenljivost svih službenika. Ali, ustvari ovo „samo” znači gigantsko smenjivanje jednih ustanova ustanovama načelno druge vrste: Ovde se baš vidi jedan od slučajeva „pretvaranja kvantiteta u kvalitet”: Demokratija provedena najpunije i najdoslednije kako se samo zamisliti može, pretvara se iz buržoaske demokratije u proletersku, iz države (posebne sile za ugnjetavanje klase) u nešto što već zapravo nije država.”¹⁶ U tom smislu Lenjin naročito ističe meru Komune koju Marks podvlači: „ukidanje svih izdataka na reprezentaciju, svih novčanih povlastica činovnika, svođenje plata svim državnim službenicima na radničku nadnicu. Ovde se najočiglednije pokazuje prelom od demokratije buržoaske ka demokratiji proleterskoj, od demokratije ugnjetavačke ka demokratiji ugnjetanih klasa, od države kao posebne sile za ugnjetavanje određene klase ka ugnjetavanju ugnjetača opštom silom većine naroda, radnika i seljaka.”¹⁷ Lenjin dalje ističe potpunu izbornost, smenljivost u svako doba svih državnih službenika bez izuzetka, kao osnovne mere koje ujedinjuju interese radnika i većine seljaka a koje je Marks istakao u analizi Pariske komune. Te mere vode od kapitalizma ka socijalizmu. One se odnose na političko preuređenje društva. Međutim, te mere dobijaju sav svoj smisao i značaj samo u vezi sa eksproprijacijom

¹⁵ Lenjin, isto, str. 132.

¹⁶ Lenjin, isto, str. 165.

¹⁷ Lenjin, isto, str. 165.

eksproprijatora, sa prelazom kapitalističke privatne svojine u društvenu. Ustvari, ono što je Pariska komuna počela i da ostvaruje.

Lenjin ukazuje na izvanrednu kritiku parlamentarizma koju je izneo Marks analizirajući Parisku komunu, koja je bila ne parlamentarno, nego radno telo, izvršno i zakonodavno u isto vreme. „Izlaz iz parlamentarizma, naravno, nije u uništenju predstavničkih ustanova i izbornosti, nego u pretvaranju predstavničkih ustanova iz brbljaonica u radne ustanove.”¹⁸ Komuna je parlamentarizam buržoaskog društva zamenila ustanovama, u kojima se sloboda mišljenja i raspravljanje ne izrođava u obmanu, jer parlamentarci moraju sami raditi, sami izvršavati svoje zadatke, sami kontrolisati ono što ispada u životu, sami odgovarati neposredno svojim biračima. Predstavničke ustanove ostaju, ali ovde ne postoji parlamentarizam kao poseban sistem, kao podela zakonodavnog i izvršnog rada, kao povlašćen položaj za poslanike. Bez predstavničkih ustanova mi ne možemo zamisliti demokratiju, čak ni proletersku demokratiju; bez parlamentarizma možemo i moramo...”¹⁹

Lenjin ističe da kod Marksa nema utopizma u tome da iskonstruiše novo društvo. Naprotiv, on izučava rađanje novog društva i starog kao prirodno istorijski proces. Marks polazi od stvarnog iskustva proleterskog pokreta i nastoji da iz njega izvuče praktične pouke. On „se uči” od Komune.

U svom delu Država i revolucija Lenjin naročito ukazuje na ostvarenje jedinstva nacije pomoću Komune i njenog uređenja, koju je Marks prikazao u Građanskom ratu u Francuskoj. Komuna nije imala vremena da razradi nacionalnu organizaciju, organizaciju celokupne države polazeći od Komuna. Marks je istakao ovako celovito uređenje kao razbijanje stare buržoaske državne mašine. „Komuna je od proleterske revolucije „najzad pronađeni” oblik u kojem se može izvršiti ekonomsko oslobođenje rada. Komuna je prvi pokušaj proleterske revolucije da razbije buržoasku državnu mašinu” i najzad pronađeni „politički oblik koji može i mora zameniti razbijeno.”²⁰

Govoreći o Komuni kao osnovnoj društvenoj zajednici u kojoj se ostvaruje samoupravljanje proizvođača i svih građana, klasici marksizma su pokazali kakav to treba da bude oblik lokalne samouprave, ali u isto vreme, kako treba da izgleda celo komunalno uređenje socijalističke države i ta država u celini. U tome je i naročiti značaj analize Pariske komune i zaključak do kojeg su došli klasici marksizma. Oni su u tome uspeli da prikažu da se samoupravljanje u komuni i takvim uređenjem u čitavoj državi ide osnovnom cilju socijalističkog društva i države — odumiranju države.

III

1. Posle Pariske komune, a koristeći njena iskustva i teorijska proučavanja o njoj imamo obrazovanje sovjeta, kao nov oblik socijalističkog tipa lokalne samouprave. Oni postaju osnova celog sistema

¹⁸ Lenjin, isto, str. 168.

¹⁹ Lenjin, isto, str. 169.

²⁰ Lenjin, isto, str. 175.

vlasti. Ostvaruje se načelo da „sva vlast prelaiz u ruke sovjeta radničkih, seljačkih i vojničkih deputata”. Rukovodeća uloga proletarijata u društvenom i državnom životu ostvaruje se preko sovjeta koji su organizovani u jedinstvenom sistemu na načelima demokratskog centralizma. Izvršni organi sovjeta proizilaze od predstavničkih organa i podređeni su ovima. Deputati sovjeta se biraju od naroda i mogu biti opozvani. Sovjeti su tako osnovni i najviši organi na svom području. Oni istovremeno izvršavaju i odluke centralnih organa. Ovakav novi oblik socijalističke samouprave vršio je uticaj i na stvaranje lokalne samouprave, narodnih odbora kod nas. Međutim, kasniji razvoj sovjeta, pod uticajem izvesnih subjektivnih i objektivnih faktora, potisnuo je neka od osnovnih načela na kojima su se izgrađivali sovjeti, u toku revolucije i neposredno posle nje. Tako nije došlo do razvoja lokalne samouprave i samoupravnih odnosa kao baze za razvoj celokupnog komunalnog sistema i ovakvog razvoja države u socijalizmu.

2. Sagledavanje Pariske komune još uvek, kao i njenog zahvata i daljeg proučavanja postaje i danas predmet osobite pažnje. Ovo zato što se pojavljuju elementi ozbiljnog sužavanja lokalne samouprave koji dovodi čak u pitanje njen dalji opstanak. Razvoj modernog društva, kao i mnogi objektivni i subjektivni uslovi i razlozi, uticali su na slabljenje lokalne samouprave. Iako u nekim zemljama demokratske tradicije utiču da se lokalne samouprave ne ugase, sigurno je da sistem lokalne samouprave u kapitalizmu, u celini, doživljava svoju krizu. Međutim, i u mnogim socijalističkim zemljama, naročito u njihovom kasnijem razvoju, lokalna samouprava nije našla mesta ni u teoriji, ni u praksi. Ekonomska i politička centralizacija ne predstavljaju povoljnu atmosferu za lokalnu samoupravu. „Državni kapitalizam, državna i politička centralizacija, birokratski sistem vladavine, pomažu i stvaraju centralizovanu, etatističku upravu, a ne samoupravu, a još manje socijalističku komunalnu samoupravu”²¹ Međutim, „nikakvi” objektivni zahtevi” za društvenom centralizacijom i centralnim usmeravanjem i organizovanjem u ostvarivanju opštih društvenih interesa, ne mogu da budu razlog za sužavanje i ukidanje odnosa i oblika učešća i uticaja građana na društvene poslove i upravljanje.”²² Javljaju se zahtevi za novim oblicima samouprave ljudi, za široko učešće radnih ljudi i svih građana u svim oblastima društvenog života i u svim državnim organima. Ovakvi zahvati naročito se javljaju i razvijaju kod nas. „Naša društvena teorija i praksa vraća ponovo vrednost iskustvu Pariske komune, a posebno klici komunalnog sistema koji je komunu sadržala ili nameravala da ostvari”²³

IV

Kod nas opština i komuna se uzimaju kao identični pojmovi. U procesu razvoja našeg političkog i pravnog sistema, posle 1950. godine, opština se razvija kao osnovna društveno-ekonomska i politička zajed-

²¹ Dr. Jovan Đorđević, Pirlog pitanju Komuna, Beograd, 1955. godina, str. 3.

²² Dr. Vojislav Simović, Komunalni sistem i komunalna politika, „Naučna knjiga”, Beograd 1966. god. str. 108.

²³ Dr. Jovan Đorđević, isto, str. 13.

nica. To je izraženo u mnogim pravnim i političkim dokumentima. Opšti zakon o uređenju opština i srezova od 1955. godine, pošao je od teorijskih premisa o opštini kao socijalističkoj samoupravnoj komuni i istakao da je opština „osnovna političko-teritorijalna organizacija samoupravljanja radnog naroda i osnovna društveno-ekonomska zajednica stanovnika na svom području.”²⁴ Osnovu opštine kao društveno-ekonomske zajednice čine socijalistički društveni odnosi, zasnovani na društvenoj svojini sredstava za proizvodnju i samoupravljanje. Isto tako, opštine označava i društvenu strukturu i političko teritorijalnu organizaciju samoupravljanja, — izražava politički oblik osnovne društvene zajednice. Tako je opština shvaćena ne samo kao organ vlasti, već i kao skup mnogih drugih mehanizama društvenog samoupravljanja (radne i druge organizacije u privredi i društvenim službama i društveno-političke organizacije). Opština postaje osnova celog sistema vlasti koji se izdiže iznad nje i osnova upravljanja — sastavni deo jedinstvenog političkog sistema, sistema vlasti i upravljanja. Međutim, ovaj zakon nije razvio ovakvu opštinu kako je izražena u ovoj odredbi. „On je pojam donekle suzio i sveo ga na političku strukturu koja se razvija na teritoriji opštine: narodni odbor (sa savetima i organima uprave), ustanove i oblici neposredne i poluneposredne samouprave i samostalne ustanove i organe koje je obrazovao narodni odbor u cilju vršenja funkcija opštine.”²⁵

Program SKJ od 1958. godine, kao i drugi politički dokumenti, polaze od istih teorijskih premisa i daju pojam opštine na isti način kao i opšti zakon o uređenju opštine i srezova od 1955. godine. Međutim, politički dokumenti idu dalje i mnogo šire obeležavaju opštinu. Tako, opština predstavlja ćeliju društvenog organizma, u njoj se uspostavljaju odnosi proizvodnje, raspodele i potrošnje, kao i drugi društveni odnosi. Opština predstavlja osnovnu i najizrazitiju organizaciju samoupravljanja na teritorijalnoj osnovi. U opštini se usklađuju individualni i opšti interesi. Samoupravljanje građana u opštini je politička osnova jedinstvenog društvenog političkog sistema. U opštini se stvaraju i ostvaruju oblici društvenog samoupravljanja iz kojih proizilaze organi koji vrše funkciju vlasti.²⁶ Međutim, u daljoj razradi opština se više razvila kao organ vlasti i decentralizovana vlast viših organa i društveno-političkih zajednica. Skupština opštine je najviši organ vlasti i organ društvenog samoupravljanja kao i svaka skupština društveno-političke zajednice. Skupštinu opštine čini opštinsko veće, veće „opšte nadležnosti” i sa više vlasti nego veća radnih zajednica. Opštinsko veće je pravo veće vlasti. Veća radnih zajednica su sa manje nadležnosti i prava. Između veća nema ravnopravnosti.

Razvoj samoupravnih odnosa u nekim opštinama promenio je u praksi opštinu, učinio je da su se mnoge institucije predstavničkog parlamentarnog sistema pokazale ne adekvatnim za dalji razvoj opštine. Došlo je do raskoraka između tih institucija i samoupravnog društva. Zborovi birača ne mogu više da predstavljaju oblike u kojima će se rešavati interesi građana i radnih ljudi. Razvoj samoupravljanja je iz-

²⁴ Član 2 Opšteg zakona o uređenju opština i srezova iz 1955.

²⁵ Dr. Vojislav Simović, isto, str. 6.

²⁶ Član 73 Ustava SFRJ.

bacio na površinu druge oblike u kojima se izražavaju razni interesi — radne i druge organizacije u privredi i društvenim oblastima, interesne zajednice, razne oblike udruženog rada, integracione oblike koji čak i prelaze okvire opštine i traže mnoga elastičnija rešenja, ne vezujući se za uske teritorijalne okvire, već traže regionalne, republičke i međurepubličke veze, saradnju i u tome razne oblike. Procesi samoupravljanja i moderno društvo zasnovano na tehničkoj revoluciji i nova kretanja u privredi i drugim oblastima ukazuju da se opština mora menjati. Ovi momenti utiču i na dalji razvitak celokupnog našeg političkog sistema u kome komuna mora da bude osnova i oblik socijalističke države. Samoupravni odnosi su orijentisali komunu na samoupravnu integraciju, kompleks uzajamne zavisnosti svih interesnih zajednica, oblasti. Na osnovu interesa radnih ljudi i građana u tim oblastima treba tražiti samoupravno organizovanje i izgrađivanje opštine da bi upravljao „ceo radni narod za sebe u cilju organizovanja društva kao slobodne zajednice”. Na toj bazi treba i stvarati Opštinsku skupštinu kao dogovor, mesto usklađivanja interesa pojedinih oblasti izraženih u skupštinskim većima (Veće mesnih zajednica, Privredno veće, Prosvetno-kulturno itd.) Polazeći od ravnopravnosti i iste uloge veća u samoupravnom društvu, tražiti i stvarati opšti interes. Prema tome, sva su veća ravnopravna u formiranju opšteg interesa i oni ga zajednički ostvaruju. U većima skupštine izražavaju se interesi pojedinih oblasti i nalaze rešenja preko delegacije raznih organizacija u tim interesnim oblastima. Tako, „predstavnička tela su konstituisane i smenljive u opštini izabrane delegacije svih građana, a posebno radnih ljudi u radnim organizacijama.”²⁷ Kako se još vrši vlast u opštini, onda je sigurno da se ona u ovakvoj samoupravnoj organizaciji može najbolje društveno izraziti. Međutim, u opštini skupština je samo jedan od mehanizama samoupravljanja koji mora zavisiti od ostalih oblika i funkcija samoupravljanja. Razvoj radnih i drugih organizacija, razne njihove asocijacije ukazuju na jednu vrstu te samouprave u kojoj se izražavaju životni interesi radnih ljudi. Međutim, ljudi žive i van tih oblasti, van radnog procesa. Ljudi žive u porodici i s njom u raznim drugim sferama i aktivnostima, razrešavajući svoje osnovne životne potrebe — žive u mesnim zajednicama. One postaju sve više osnovni i najopštiji oblik samoupravljanja građana u opštini. Razvoj samoupravnih odnosa i povezanost društvenih delatnosti stvaraju u opštini i brojne interesne zajednice u oblasti obrazovanja, kulture, zdravlja, komunalnih delatnosti i u drugim oblastima. One postaju asocijacije radnih ljudi, organizacija udruženog rada i građana. U opštini se pojavljuju i drugi, novi oblici društvenog rešavanja pitanja i problema: društveno dogovaranje, sabor, itd. S druge strane, razvoj modernog društva traži prevazilaženje teritorijalnih okvira opštine. Dolazi do međuopštinske i veće saradnje, regionalne, pa i međurepubličke. Opština izlazi iz svojih okvira, ali na drugi način, putem samoupravnih i društvenih odnosa. Iako je ovaj društveni samoupravni mehanizam u začetku, sa izvesnim nedostacima i činjenicom da se nije u svim opštinama razvio, ipak već ukazuje na određene promene opština. Opština sve više postaje mesto društvenog samoupravljanja u kome se i vlast

²⁷ Ustav SFRJ — opšta načela pod IV.

menja, sve više područstvljuje. Opština postaje asocijacija građana udruženog rada i interesnih zajednica i osnovna samoupravna, društvena i politička zajednica. Ona postaje samoupravna komuna, polazna i osnovna ćelija samoupravnog političkog sistema. Na osnovu nje i snjom se mora vršiti dalja transformacija političkog sistema i u većim društveno-političkim zajednicama (pokrajinama, republikama, pa i u Federaciji). Iako je uvek opština isticana kao osnovna jedinica, ćelija socijalizma, ipak ona sve do razvoja samoupravljanja nije dobila svoju samostalnost i samoupravnost. Ona nije bila oblik socijalističke države. Tek razvoj samoupravnog socijalizma i njegova realizacija u svim sferama, polazeći od opštine pa preko svih društveno-političkih zajednica, omogućiće potpun izraz komune kao oblika socijalističke države u odumiranju.

Dr Momčilo Dimitrijević,
vanredni profesor

LA COMMUNE FORME DE L'ETAT SOCIALISTE

(Résumé)

L'origine de la commune remonte à une époque très reculée, et elle est toujours motivée par la tendance à l'autonomie. La signification de la commune peut être conçue dans deux sens: au sens étroit, il s'agit d'une unité administrativo-territoriale et, au sens plus large, c'est une communauté socio-économique et politique. Dans le mouvement ouvrier révolutionnaire, la commune est aussi une forme de l'Etat de la classe ouvrière. C'est ce qui ressort notamment de l'analyse de la Commune de Paris. Les classiques du marxisme indiquent la commune surtout comme forme de l'Etat prolétarien. Marx le fait dans son ouvrage *La guerre civile en France*, analysant en détail la Commune de Paris. Il souligne que c'est une forme nouvelle de l'Etat, contraire à l'Etat bourgeois capitaliste. C'est ce qui ressort de la structure de la commune, de ses décisions révolutionnaires, de l'expropriation des usines capitalistes qui seront remises aux ouvriers aux fins de gestion. C'est ainsi que commença dans la commune la libération du travail et la création de la propriété sociale, éléments les plus importants pour la réalisation de l'Etat socialiste. Ce qui est caractéristique, c'est que la commune fut prise comme forme d'organisation de l'Etat tout entier, afin de réaliser l'unité nationale. C'est ce qu'explique aussi Engels, tout en éclaircissant d'autres questions d'organisation communale. Lénine souligne notamment dans l'Etat et la révolution l'importance des positions de Marx et d'Engels sur la commune, indiquant son développement ultérieur dans l'évolution de l'Etat prolétarien.

Le développement du capitalisme et de la centralisation du pouvoir de l'Etat menaçait et réduisait de plus en plus l'autonomie locale. Cependant, à la suite du développement du système politique autonome chez nous apparaît toujours davantage la réclamation d'autonomie notamment dans la commune. C'est ce qui démontre que la commune se développe chez nous de plus en plus comme communauté sociale autonome où se déroule le processus de dépérissement de l'Etat, mais où se crée en même temps le point de départ pour l'édification du mécanisme étatique et social tout entier, et cela dans toutes les communautés socio-politiques. C'est ce qui caractérise la commune comme première forme de l'Etat socialiste.

